

115432
53366

07340

ДОДОМУ
НЕ ВИДАЄТЬСЯ

Іван Франко.

МАЛИЙ МИРОН

ГРИЦЕВА ШКІЛЬНА НАУКА

SCHÖN SCHREIBEN

Видавниче товариство

„КРИНИЦЯ“

— у Київі. —

№ 22.

1 115452

53366

13366

ДОДОІ.
НЕ ВИДАЄТЬСЯ

Іван Франко

МАЛИЙ МИРОН

ГРИЦЕВА ШКІЛЬНА НАУКА

SCHÖN SCHREIBEN

Кіівський Кооперативний Інститут ім. В. Я. Чураря.
БІБЛІОТЕКА

Видавниче товариство

„КРИНИЦЯ“

— у К и ї в і. —

№ 22.

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

К И Ї В.

Друкарня В. П. Бондаренка та П. Ф. Гніздовського.

Михайлівська, № 18.

1914.

Малий Мирон.

I.

Малий Мирон—дивна дитина. Батько втішається ним і каже, що він чудово-розумна дитина, але батько, звісна річ, сторонничий суддя. Та й ще Миронів батько—чоловік уже в літах, ледві дочекався дитини, і значиться, яка там будь собі дитина, все вона у нього золота і розумна й гарна. Сусіди тихо шепотіли собі, що Мирон „якесь не таке, як люде“: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі або стинає головки у будяків та ластивячого зілля. Серед других дітей він несмілий і непроторний, а коли часом і обізветься про що-небудь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки плечима стискають.

— Василю, — говорить малий Мирон до малого Василя, — ти доки вмієш рахувати?

— Я? а доки маю вміти? П'ять, сім, парканадцять...

— Парканадцять! ха, ха, ха! А то кільки парканадцять?

— Ну, кільки ж має бути? Я не знаю!

— Та то ні-кільки. От сяд лишень, будемо рахувати!

Василь сідає, а Мирон починає рахувати, кóвтаючи за кожним разом бучком об землю: оден, два, три, чотири...

Василь слухає, слухає, а далі встав і побіг. Мирон і не заперимітив: сидить кóвтає і рахує далі й далі. Надійшов старий Рябина, кахикає, крекче й охає—Мирон не чує, все своє. Старий зупинився близь нього, слухає, слухає... Мирон дорахував уже до чотиреста.

— А ти, невітцівська дитино, е! — сказав старий своїм звичайним трохи носовим голосом,—а ти що робиш?

Малий Мирон аж кинувся й обернув злякані оченята на старого Рябину.

— То ти землю святу б'єш, е? Ти не знаєш, що земля наша мама? Дай сюди той бучок!

Мирон дав, не розуміючи майже, чого хоче від нього старий. Рябина шпурнув бучок геть у кропиву. Мирон трохи не заплакав, не так за бучком, як за тим, що старий перервав йому рахунок.

— Іди до-дому та „Отче наш“ говори, е-е-е, ані ж маєш такі збитки робити!—сказав старий з суворим виглядом і пошкандибав далі. Мирон довго глядів за ним, все ще не можучи зрозуміти, за що се старий прогнівався й чого від нього хоче.

II.

Малий Мирон над усе любить бігати сам по зелених, цвітистих лугах, поміж широколисті лопухи та прекрасний польовий ромен, любить упиватися солодким пахом росистої конюшини та квітчатися прилипчастими лопуховими гудзиками, котрих так і насиляє на себе від ніг до голови.

А ще річка, через котру з города треба йти на пастівник ¹⁾, невеличка, супокійна підгірська річечка, з глибокими, стрімкими та обривистими берегами, з глинистим дном, з журкотливими бродами, котрих дно покрите дрібними плиточками, оброслими м'яким, зеленим водоростом, довгим, мов зелені шовкові пасма, — тота річка—то правдива розкіш, то сильна принада для Мирона. Там він цілими годинами любить сидіти, запхавшись в високий зелений косітник або між густе, лапасте листя надбережного підбілю. Сидить і вдивлюється у воду, що плюскотить, в траву, що мигає під напором хвилі, в ковбликів, що час від часу вилазять зі своїх печер або випливають з глибшого плеса, нипають по дні, шниряючи за водяним хробацтвом, то знов вистобурчують свою тупу, вусату мордочку аж над воду, хапнуть раз повітря та й утікають чим борше в свою криївку, немов би закоштували не знати якої присмаки. А тим часом сонце жарить з безхмарного, темно-блакитного неба, гріє Миронові плечі і все тіло, але не пече його за широким листом. Любо йому. Невеличкі його сиві оченята живо бігають, дитиняче чоло стягається,—думка починає рушатися.

— От сонечко,—чому воно таке невеличке, а татуньо казали, що воно велике? То певно в небі лиш така невеличка дірка прорізана, що його лиш тільки видно! — Але зараз же в його голові заворушилася і друга думка.

— Ба, а як же воно? Сходить—там дірка мала; заходить — то й там дірка. Хіба ж дірка разом з сонцем по небі ходить?

Се не може поміститися йому в голові й він обіцяє собі, що скоро до-дому, то зараз запита-

1) Пастівник—пасовище.

ється татуня, яка то в небі на сонце дірка прорізана?

— Мироне! Мироне!—чути здалека крик. То мати кличе. Мирон почув і схопився, збіг із беріжка над бродок, щоби перейти через річку, та й нараз зупинився. Богато разів уже він переходив через річку та й нічого, а тепер нараз нова поява впала йому в очі. Він стояв яв-раз проти сонця й дивлячись у воду, побачив нараз замість плиткого дна, камінчиків та м'яких зелених пачосів водоросту—одну бездонно-глибоку синяву. Він не знав ще, що се небо з води всміхається до нього, і зупинився. Як же тут іти в таку глибінь? І відки вона взялася нараз? Він став і почав уважно розглядати глибінь. Все однако. Він присів. Однако, — тільки при бережку видно знайомі камінчики та й чути звичайний любий журкіт води на броді. Він повернувся лицем на другий бік, за сонцем: глибінь зчезла, брід плиткий, як був. Се відкриття і втішило, і здивувало його. Він почав повертатися на всі боки, пробуючи і втішаючись дивним явищем. А про мамин клик і зовсім забув!

І довго так стояв малий Мирон, то схиляючись, то повертаючись над бродом, але лізти в воду все якось не смів. Усе здавалося йому, що ось-ось серед плиткого, камінчастого броду земля розскочиться, й зіне бездонна, блакїтна глибінь під річкою, між високими берегами, й полетить він у ту глибінь далеко-далеко, зчезне в нїй мов трїсочка, кинена в глибоку темну криницю. І хто знає, як довго був би він стояв над бродом, як би не був надїйшов сусїд Мартим, що з вилами і граблями квапився до сина.

— А ти чого тут стоїш? Он тя мати кличе! Чому не йдеш до-дому?

— Та я хочу йти, але боюся.

— Чого?

— Та от, адить! ¹⁾—І він показав бездонну синяву в воді. Мартим не порозумів.

— Ну, та чого тут боятися? Адже плитко.

— Плитко?—спитав недовірливо Мирон. — А от яка глибінь!

— Глибінь? Ади, що не глибінь,—сказав Мартим, і як був у ходаках ²⁾, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх. То й перехід Мартима осмілив і Мирона і він перейшов чорез воду й побіг на гору горóдом до-дому.

— Який се дурний хлопець! П'ять літ має, а ще броду боїться,—пробовкнув сусід і пішов до сина.

III.

А коли літом усі старші з хати підуть у поле, Мирон лишається сам, але не в хаті. В хаті він боїться. Боїться „дідів у кутах“, се-б-то тіней, боїться череватого комина, чорного в середині від сажі, боїться грубої дерев'яної клюки вбитої в віконце, що в стелі для пропускання диму від скіпок, котрими світять зимою. Мирон лишається на дворі. Там він може собі гуляти, рвати зіллячко і росщипувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на дровітні, або й так собі лежати на призьбі та грітися на сонці, та слухати цвіркоту го-

¹⁾ Ади, адить—диви, дивіться.

²⁾ Ходаки—шкур'яні постолы, скороходи.

робців на яблунях, та глядіти на синє небо. Любо йому, і на дитиняче чоло знов немов хмарка набігає—се думка надходить.

— А чим то воно чоловік усе бачить—і небо, і землю, і тата з мамою?—таке питання насувається йому ні звідси, ні звідти. — Або чим чує? Он каня кевкає¹⁾, кури кудкудачуть... Що то таке, що я то то чую?—Йому здається, що все те чоловік діє ротом: і видить, і слухає. Рознімає рот—так і є: видно все, чути все...

— А може ні? Може очима?

Зажмурює очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно і чути. Зажмурює знов—не видно, але чути.

— Еге, так ось воно як! Очима видно, а чим же чути? Знов рознімає й затулює рот — чути! Далі очі—все чути. Аж ось прийшла думка — заткнути пальцями вуха. Шум-шум-шум. А то що таке? Чути шум, але не чути ні кудкудакання курей, ні кевкання кані. Віднімає пальці—чути кудкудакання, а шуму нема. Другий раз—те саме.

— Що то таке?—міркує сам собі Мирон. — Еге, знаю вже! Вухами чую кудкудакання, а пальцями чую шум! А як-же, а як-же.

Пробує раз і другий—так, зовсім так!

А коли поприходили женці на полудень, він підскакуючи біжить до батька.

— Татуню, татуню! Я щось знаю!

— Та що таке, моя дитино?

— Я знаю, що чоловік очима видить...

На батьковім лиці перебіг усміх.

¹⁾ Каня—яструб, кевкає—кричить.

— А вухами чує кудкудакання, а пальцями шум.

— Як, як?

— Та так, що як не затикати вуха пальцями, то чути, як курка кудкудакає, а як заткати, то чути тільки шум.

Батько зареготався, а мати, остро позирнувши на Мирона, сказала, намахуючи йому ложкою:

— Іди, прибудо, йди! Такий парубок великий, що вже би далі женився, а такі дурниці говорить! Чому ти ніколи не погадаєш наперед, що маєш сказати, а все десь таке ляпнеш, мов на лопаті вивіз?.. Таже чоловік усе чує вухами—і шум і кудкудакання.

— А чому ж не чує разом? Тільки як не затикати вух, то чує кудкудакання, а як заткати, то чує шум?—запитав малий.—От попробуйте самі!— І він справді для переконання заткав свої вуха пальцями.

Мати проворкотіла ще шось, але відповіді на те питання не знайшла.

IV.

А вже найбільша була біда Миронові з тим мисленням ¹⁾! Не вмів мислити, та й годі. Що тільки бувало скаже, все якесь не таке, як треба, все мати або хто-небудь другий каже йому:

— Та чому ти, тумане вісімнадцятий ²⁾ не поми-

¹⁾ Мислення—думання, мислити—думати.

²⁾ Туман вісімнадцятий—так лають дурня.

слиш уперед, що маєш казати, а так бовтаєш, як той бовтом бовтає?

І що вже бідний Мирон не намучився, щоби вимислити й відтак сказати щось розумного — ні, не може та й годі. Бідний Мирон прийшов до того переконання, що він не вміє мислити!

Ото раз сидить уся родина при обіді круг великого стільця насеред хати. Мати подає капусту. Капуста добра, з салом, ще й крупами засипана. Всі й ідять її мовчки. Малий Мирон укусив разів зо два, а далі задивився на те, що так тихо стало в хаті, ніхто й слова не скаже. Ні відси, ні відти здається йому, що іменно тепер йому випадає щось сказати. Але щó би тут такого? Треба наперед розмислити, а то всі будуть сміятися, ще й мама насварять. Щоби тут сказати? І малий Мирон зачинає мислити. Ложка, як ніс її від рота до миски, так таки застила в повітрі враз із рукою. Очі недвижно вперлися в пустий простір, а далі мимовільно зупинився на образі Матері Божої, що висів на стіні; губи тільки рушаються, мов щось шепчуть. Слуги побачили це, зирнулися поміж собою, тронули одно друге ліктями, а дівка-служниця шепнула навіть до старого Івана:

— Ану, він зараз якусь дурницю вистрілить.

— Ба, не знати,—почав звільна Мирон, — чому тота свята Матінка дивиться, дивиться, а капусти не їсть?..

Бідний Мирон, хоч і як мучився, не міг нічого ліпшого придумати, може тим, що його на-силу заставляли думати „так, як люде“.

Сміх, регіт, звичайна нагана матері враз із „туманом вісімнадцятим“,—бідний Мирон заплакав.

— Та що ж, коли я не вмію мислити так, як люде!—сказав він, обтираючи сльози.

V.

Що з нього буде? Який цвіт розів'ється з того пуп'янка? Се і проповіді не тяжко. Лучаються по наших селах доволі часто такі дивовижні появи. Все у них з маленьку не так, як у людей: і хід, і обличчя, і волосся, і слова, і вчинки. А коли прийдеться такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснішого знання, коли від малку нетямущі родичі почнуть натовкати в неї все на тижий спосіб, „як звичайно у людей“, то їм і вдасться придавити вроджений нахилок до своєрідного; всі неуживані і приголомшені здатності дитини занидіють і занидіють в зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господарь, або, ще гірше, не до-разу приголомшена живість та прудкість характеру попре його до злого, не можучи розвинути в добро, — стане він забіякою, ворожбитом, що вірує у власні привиди, й буде туманити людей із щирого серця.

Але коли така дитина натрапить на люблячого і, що головне, не дуже вбогого батька, котрий схоче і зможе потягнутися з останнього, щоби своїй дитині розкрити очі і світ, то тоді... що ж тоді? Чи ви думаєте, що доля дитини стане кращою — так, як звичайно розуміють люде кращу долю? Коби не так! В школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим повітрям, і скінчить на тім, що перейметься правдами науки й забажає перевести їх в життя. І

стане малий Мирон гарячим проповідником тих правд, понесе їх між темних і погибаючих, під рідні сількі стріхи... Ну, і незавидна чекає його доля!.. Бідний малий Мирон!..

1879.

Грицева шкільна наука.

Був Гриць премудрий родом з
Коломиї,
Вчився барз добре на філософії.
Стара співанка.

I.

Гуси зовсім нічого про те не знали. Ще того самого поранку, коли батько мав гадку відвести Гриця до школи, не знали гуси про той намір. Тим менше знав про нього сам Гриць. Він, як звичайно, встав рано, поснідав, поплакав трохи, почухався, взяв прут і підскакуючи погнав гуси з обори на пасовисько. Старий білий гусак, як звичайно, наставив до його свою невеличку голову з червоними очима й червоним дзюбом, засичав різко, а відтак, таракаючи про щось з гусками, пішов передом. Стара глива гуска, як звичайно, не хотіла йти в ряди, але попленталась по-замостом і ровом, за що Гриць швякнув її прутом і назвав „лупярем“, — так він мав звичай називати все, що

не піддавалося його високій власті на пасовиську. Очевидна річ затим, що а ні білий гусак, а ні глива гуска, а ні взагалі ніхто з цілої череди — як їх було двадцяттеро й п'яттеро, та а ні одне не знало про близьке перенесення їх владника на інше, далеко не таке почесне становище.

Тож коли нагло й несподівано надійшла нова вість, коли сам батько, йдучи з поля, закликав Гриця до дому й там віддав його в руки матері, щоб його вмила, вичесала і вбрала, як Бог приказав, і коли відтак батько взяв його з собою, і не кажучи ні слова, попровадив зляканого вниз вигоном, і коли гуси побачили свого недавнього поводатора зовсім у зміненим вигляді—в нових чобітках, в новім повстянім капелюшку й червоним ремінем підперезаного—піднявся між ними наглий і дуже голосний окрик зачудовання. Білий гусак підбіг близько до Гриця з витягнуною головою, немов хотів йому добре придивитися; глива гуска також простягнула голову й довгий час не могла й слова вимовити з наглого зворушення, аж вкінці швидко вицокотіла:—Де-де-де-де?

— Дулна гуска!—відказав гордо Гриць і відвернувся, немов хотів сказати:—Еге, чекай лише, не в такі я тепер пани вскочив, щоби ще став відповідати тобі на твоє гусяче питання!—А втім може й тому не відповів, що й сам не знав.

Пішли вгору селом. Батько нічого і Гриць нічого. Аж прийшли перед великий, старий будинок під соломою і з комином зверху. До того будинку йшло багато хлопців таких, як Гриць, або й більших. По-за будинком по городі ходив пан в камісельці.

— Грицю!—сказав батько,

- Га!—сказав Гриць.
— Видиш тоту хату?
— Видзу.
— Пам'ятай собі—се школа.
— Ба,—сказав Гриць.
— Сюди будеш ходити вчитися.
— Ба,—сказав Гриць.
— Справуйся добре, не пустуй, пана професора ¹⁾ слухай. Я йду, щоб тебе записав.
— Ба,—сказав Гриць, майже нічого не тямлючи, що говорив батько.
— А ти йди з отсими хлопчиками. Возьміть його, хлопчики, з собою!
— Ходи! — казали хлопчики і взяли Гриця з собою, коли тим часом батько пішов у горód поговорити з професором.

II.

Увійшли до сіней, в котрих було зовсім темно й страшно воняло торішньою гнилою капустою.

— Видиш—там?—сказав до Гриця оден хлопчик, показуючи в темний кут.

— Видзу, — сказав тремтячи Гриць, хоч зовсім нічого не видив.

— Там яма,—сказав хлопчик.

— Яма!—повторив Гриць.

— Як будеш зле справуватися, то професор всадить тебе в тоту яму і будеш мусів сидіти цілу ніч.

— Я не хочу!—скрикнув Гриць.

¹⁾ Професор—учитель.

Тим часом другий хлопчик шепнув щось до першого хлопчика, обидва засміялися, а відтак перший, налапавши шкільні двері, сказав до Гриця:

— Застукай до дверей! Борзо!

— На що?—спитав Гриць.

— Треба! тут так годиться, як хто перший раз приходить.

В школі був гомін, мов в улику, але коли Гриць застукав кулаками в двері, зробилося тихо. Хлопчики звільна відчинили двері і втрутили Гриця до середини. В тій хвилі залупкали добрі березові різки по його плечах. Гриць дуже перепудився й заверешав.

— Цить, дурню! — кричали на його сміхованці-хлопці, що, почувши стук, засіли були за дверми і зробили Грицеві тоту несподіванку.

— Ой-ой-ой-ой! — верещав Гриць. Хлопці злякалися, щоб не почув професор, і почали Гриця зацитькувати.

— Цить, дурню, то так, годиться! Хто до дверей стукає, то того треба по плечах постукати. Ти того не знав?

— Не-е-е зна-а-в!—відхлипнув Гриць.

— Чому не знав?

— Бо я-а-а пе-е-лсий ла-а-з у сколі.

— Перший раз! а!—скрикнули хлопці, мов здивовані тим, як можна перший раз бути в школі.

— О, то треба тебе погостити! — сказав один, підскочив до таблиці, взяв з скриньочки добрий кусник крейди й подав Грицеві.

— На, дурню, їж, а борзо!

Всі мовчали й дожидаючи гляділи на Гриця, що обертав у руках крейду, а далі поволеньки вложив її в рот.

— Їж, дурний, а борзо! — напоминали хлопці, а самі душились зо сміху.

Гриць почав хрупати і на-силу з'їв крейду. Регіт у школі розлігся такий, аж вікна задзвеніли.

— Цого смієтеся?—спитав здивований Гриць.

— Нічого, нічого. Може, хочеш іще?

— Ні, не хоцу. А сцо то таке?

— То ти того не знаєш? Отто дурний! Та то єрусалим такий, то дуже добре.

— Ой, не дуже добре!—сказав Гриць.

— Бо ти ще не засмакував. То годиться кожному їсти, хто перший раз приходить до школи.

В тій хвилі увійшов професор. Усі хлопці як сполошені горобці, попирскали до лавок, тільки Гриць остався, з сльозами в очах і з губами, забіленими крейдою. Професор грізно зблизився до його.

— Як називаєшся?—крикнув.

— Глиць.

— Що за Гриць?.. Ага, ти новий. Чому на лавці не сидиш? Чого плачеш? Чим забілився? Га?

— То я їв єрусалим...

— Що? який єрусалим?—допитувався професор. Хлопці знов аж душились зо сміху.

— Та давали хлопці.

— Котрі хлопці?

Гриць озирнувся по хати, але не міг нікого пізнати.

115452

— Ну, ну! Йд, сідай і вчися добре, а єрусалима більше не їж, бо будеш битий.

III.

Почалася наука. Професор говорив щось, показував якісь дощечки, що на них були понамальовані якісь гачки та стовпики; хлопці час від часу кричали щось, як професор показував яку нову дощечку, а Гриць нічого того не розумів. Він навіть не зважав на професора, а дуже смішними видались йому хлопці, що сиділи довкола його.

Оден довбав пальцем у носі, другий ззаду раз-у-раз старався уткнути невеличке стебельце Грицеві в ухо, третій працював довгий час дуже пильно, смикаючи з свого старого кафтана латки, нитки та остроки; вже їх перед ним на спідній дошці лавки лежала ціла купа, а він усе смикав і скуб зо всеї сили.

— На що то смикаєш?—спитав Гриць.

— Буду дома з бовщом їсти, — відповів шепеляво хлопець, і Гриць довгий час думав над тим, чи случаєм не одурив його сей хлопець.

— Але бо ти, Грицю-небоже, нічого не вважаєш! — крикнув на його професор і покрутив його за вухо так, що Грицеві мимоволі аж сльози стали в очах, і він так перепудився, що довгий час не тільки не міг уважати, але й зовсім о світі не тямив. Коли нарешті отямився, хлопці вже починали читати склади на подвижних табличках, котрі розкладав і складав професор. Вони невтомимо посто раз співучими голосами повторяли: „а-ба-ба

га-ла-ма-га“. Грицеві — не знати, чому — дуже се сподобалося, і він почав своїм пискливим голосом на-випередки кричати: „а баба галамага“. Професор уже готов був узнати його дуже пильним і спосібним хлопаком і, хотячи ще ліпше переконатися в тім, переставив букви. Несподіваним способом він виставив перед учениками букви „баба“, але Гриць, не дивлячися на них, а тільки на професора, тонким співучим голосом крикнув: „галамага“. Всі зареготалися, не виключаючи й самого професора, тільки Гриць здивований оглянувся і знов на голос сказав до свого сусіда: — „Щому не клицис „галамага“? — Аж тоді бідолаха отямився, коли професор потягнув його за понятливість різкою по плечах.

— Ну, а чого тебе там в школі навчили?—спитав батько, коли Гриць в полудне вернув до-дому.

— Вчили-сьмося „а баба галамага“, — відповів Гриць.

— А ти вмів?—запитав отець, не входячи в те, що се за така дивовижна наука.

— Тазе вмів,—відповів Гриць.

— Ну, так мені справуйся!—заохотив отець.—Як ту в селі вивчиш, то підеш до міста до більшої школи, а відтак вийдеш на попа. Жінко, а дай-но йому що їсти.

— Ба,—відповів Гриць.

IV.

Минув як-раз рік після того важного дня. Блискучі надії батькові на Грицеву будущину давно розвіялись. Професор прямо йому сказав, що Гриць

„туман вісімнадцятий“, що лучче зробить, коли відбере його наза́д до-дому й заставить гуси пасти. І справді, по році шкільної науки Гриць вертав до-дому як-раз такий мудрий, яким був перед роком. Вправді „а баба галамага“ він вивчив докладно на пам'ять і не раз навіть у-вісні з уст його вилітало се диводижне слово, що становило немов перший поріг усякої мудрости, котрого йому не судилося переступити. Але далі по-за те слово Гриць в науці не поступив. Букви якомсь мішалися перед його очима, і він ніколи не міг спізнати їх з лица— котра *ш*, а котра *т*, котре „люде“, а котре „ми-сліте“. Про читання вже ніщо й говорити. Чи причина тому була в його непонятливости, чи в кепськім навчанню професора — сього не знати; то тільки певно, що окрім Гриця таких „туманів вісімнадцятих“ між тогорішніми школярами було 18 на 30, і всі вони під час того шкільного року заєдно робили собі блискучі надії, як то буде гарно, як вони увільняться від щоденних різок, позаушників, штурханців, „пац“ та „попідволосників“ і як покажуться знов в повнім блеску своєї поваги на па-совищі.

А вже хто як хто, а Гриць запевно найбільше й найчастіше про те думав. Проклятий букварь, що його він за час цілорічної натуги над науковими питаннями пошарпав і пофалатав трохи не на січку, прокляте „а баба галамага“ і прокляті професорські причинки та заохоти до науки так надоїли йому, що він аж вихуд та поблід і ходив увесь час, мов сновида. Вкінці змилувався Бог і післав місяць липень, і змилувався батько та сказавь одного ранку:

— Грицю!

— Га?—сказав Гриць,

— Від нині вже не підеш до школи.

Ба!—сказав Гриць.

— Здійми чоботи, капелюх і ремінь, треба сховати про неділю, а ти підпережися личком, візьми лупку на голову та жени гуси пасти.

— Ба!—сказав радісно Гриць.

V.

Гуси, звичайно — дурні гуси, і сим разом не знали про радісну зміну, яка їх чекала. Через цілий рік Грицевої шкільної науки їх пас малий сусідський хопопчик Лучка, що звичайно тільки й робив на пасовиську, що копав ямки, ліпив паски з болота та пересипався порохом. Про гусей він не дбав зовсім, і вони ходили самопас. Не раз їм лучалося зайти в царину й тоді від пошкодованого приходилось їм витерпіти багато прокльонів, а навіть побоїв. А крім того, нещастя кілька разів того року зловістним крилом перелетіло понад чередою. П'ять молодих гусаків і десять гусок господиня попродавала в місті; важко прийшось тим, що осталися, розлучатися з ними. Стару попелясту гуску забив хворостиною в шкоді сусід і в варварській безсердешности прип'яв бездушцого трупа за лапу до тої ж хворостини, волік його так через ціле пасовисько, а відтак кинув господареві на обору. А одного молодого гусака, красу й надію череди, забив ястреб, коли раз відблукався від своєї рідні. Але про всі ті тяжкі й невіджалувані страти, череда сього року була більша, ніж торік. Дякувати білому гусакові й гливій гусці, та й ще двом чи трьом молодим її донькам, череда сього року виносила звиш 40 штук,

Коли Гриць появився між ними з прутом, знаком своєї намісницької влади, зразу всі очі звернулися на нього, і тільки оден німіючий сик здивування дався чути. Але а ні білий гусак, а ні глива гуска не забули ще свого колишнього доброго пастиря і швидко пригадали собі його. З голосними викриками радості й трипом крил вони кинулися до нього.

— Де-де-де-де?—цокотіла глива гуска.

— Адзе в сколі був,—відказав гордо Гриць.

— Ов! ов! ов!—дивувався білий гусак.

— Не вірис, дурню? — крикнув на його Гриць і швякнув його прутом.

— А сьо-сьо-сьо? А сьо-сьо-сьо?—шепотіли, громадячись коло його, другі гуси.

— То ніби, сцо́ я навчився?—формулував їх питання Гриць.

— Сьо-сьо-сьо-сьо?—дзьоботіли гуси.

— А баба галамага—відповів Гриць.

Знов сик зачудування, немов ані одна з тих 40 гусячих голів не могла зрозуміти такої глибокої мудрости. Гриць стояв гордий, недосяжний. Аж нарешти білий гусак здобувся на слово.

— А баба галамага! А баба галамага!—скрикнув він своїм дзвінким, металичним голосом, випрямившись, піднісши високо голову й трипочучи крилами. А відтак обертаючись до Гриця, додав, немов щоб його ще більше привстидати:

— А кши, а кши!

Гриць був зломаний, застиданий. Гусак в од-

ній хвилі перейняв і повторив ту мудрість, що коштувала його рік науки!

— Чому вони його до сколи не давали?—подумав собі Гриць і погнав гуси на толоку.

1883.

„Schön Schreiben“¹⁾).

(Шьон шрайбен).

В чималій другій клясі нормальної школи отців Василіян²⁾ у Дрогобичі тихо, хоч мак сій. Наближається година „красного писання“³⁾, страшна для всіх не так самою наукою, як скоріш особою вчителя. У Василіянській школі на всі науки вчителями були самі отцове, а тільки для писання вони наняли собі світського чоловіка, якогось колишнього економа, чи що — пана Валька. Пану Валькові ще й досі здається, що він економ: хоч з нагайкою ходити тепер не випадає, але все-таки він не помітується хоч тростівки і ніколи не занедбує робити з неї відповідного вжитку. Очевидна річ, що діти, піддані хоч би тільки на годину влади такого вчителя, тремтять наперед, і „красне писання“ — се для них найбільша мука.

1) Шьон шрайбен — красно писати, чистописаня.

2) Так звуться манахи у католиків і уніятів, що вважають своїм покровителем св. Василя Великого.

3) Красне писання — чистописаня.

Малий Мирон оден сидить спокійний, майже веселий на лавці. Він дивується, чому се нараз так тихо стало в клясі, коли оден смільчак, висланий на коридор на звідини, вбіг до кляси і крикнув: „Валько прийшов“! Зараз тої самої хвилі тихо стало в клясі. Малий Мирон не знає ще пана Валька. Він іно-що прийшов із сільської школи, батько записав його до другої нормальної кляси у отців Василяян, і нині перший день школи. І хоч на селі він в писанні був дуже слабкий,—не вмів ні пера як слід узяти в руки, ні вивести гладко та рівно хоч би оден штрих ¹⁾, — то все-таки він дитина, не йому журитися наперед тим, чого ще не знає. Він здивувався, чому се нараз так тихо стало, але про причину не смів допитуватися нікого з своїх сусідів: він же з ними досі дуже мало знайомий. Та його се й не багато обходило. Серед тої для других страшної і тривожної тиші він вигідніше віддався найлюбішому ділові—думкам про свою рідну сторону. Не можна сказати, щоби він тим тужив за нею: він знав, що кожного понеділка побачить і батька, й матір. Він тільки думав собі, як то гарро буде, як колись, літом, прийде до дому, зможе знов вільно бігати по пастівниках, сидіти над річкою або бродити по ній за ковблями... Се були думки скоріш веселі, ясні, блискучі, а не тужні, не жалібні. Малий Мирон, розкішно нирав у тій красі природи, що розцвітала в його уяві серед сірих холодних стін Василяянської школи, і не думав про погрозу, що наближалася до клясу.

— Ба, а ти собі чому не прилагодиш скриптури ²⁾ до писання?—запитав стиха оден сусід Миронів, штовхаючи його під бік.

¹⁾ Штрих—лінія.

²⁾ Скриптура—зшиток, тетрадь.

ломані, нерівні,—навіть перо неслухняне що-хвилі крутилося в пальцях, скрипіло, порскало, немов гнівалося чогось і бажало як найшвидше з них видобутися.

Валько став над ним, мов кат над душею, і злітно всміхаючись, не кажучи й слова, почав приглядатися до його роботи. Бідний хлопець почув лихо і до решти стратив усяку власть над своєю рукою та неслухняним пером.

— То ти так пишеш?—процідив звільна Валько але тим швидше свиснула в повітрі його тростина й оперезала змією плечі бідному хлопцеві.

— Ой-йой-йой!—заверещав він, але зараз же й утих, зустрівши грізний, гадючий погляд учителя.

— Ти не вмієш ліпше писати?—питав Валько.

— Вмію, вмію!... лепотів хлопець, сам не знаючи, що лепоче.

Учитель-економ може й справді вірив, що хлопець уміє ліпше писати, та що тільки на збитки йому силується писати погано, чи може з великої любови до його тростинки.

— Ну то вважай же!—і Валько пішов далі, не переконавшись, які спасенні плоди принесла його досадна наука. А втім йому й не ходило про ті плоди—він тепер був тільки економом і більше нічим. Очі його вже звернулися в другий бік і в другім куті кляси нагляділи иншу жертву. Там сидів жидок, котрий з давньої завички свого роду писав у-задгудзь *), силуючися виводити Валькові викрутаси від правої до лівої руки, від кінця рядка до початку. Оден рядок він уже таким способом

*) Взадгудзь—назад.

докінчив і саме розпочав другий від слів „сот Бог“... Написаний готовий уже рядок виглядав сяко-тако, але новий, неготовий ще зачатий від кінця, вколвав Валька в очі.

— А ти як пишеш, Мойше? — закричав він, прискакуючи до жидка.

Валько всіх жидків у клясі кликав „Мойше“, — хіба що це були сини багатих міських „тузів“, перед якими він мав великий респект. Жидок, на прозвище Йонас Туртeltaвб, почувши той викрик і побачивши ворога, знитився і скулився, як слимак у своїй халабудці, і перестав писати.

— Ха, ха, ха! — реготався Валько, призираючись жидковому писанню.

— Пане професор... — зачав жидик і зап'явся.

— Ходи сюди!

І не чекаючи, аж поки Йонка вийде з-за лавки, взяв його за ухо й потяг на середину.

Побачивши бідного Йонку, скуленого, тремлячого і заслиненого зо страху, вся кляса голосно зареготалася, хоч усякий і собі тремтів та кулився. Але така вже сила тиранського *) притиску, що досить тиранові всміхнутися, і всі, що стоять під його гнетом, будуть реготатися, без огляду на те, що регочуться іменно самі над своєю долею...

— Ходи до таблиці! А ну, пиши!

Валько змазав власною рукою частину свого письма і втиснув жидкові крейду в руку. Жидик почав писати своїм звичаєм, у-задгузь. На-ново

*) Тиран — жорстокий властитель, взагалі всяка людина, що жорстоко поводить з меншими од себе.

зареготалася кляса, всміхнувся Валько, але зараз же завёрсилося його лице, він обернувся до остатньої лавки, де сиділи самі найбільші й найдужчі хлопці, і крикнув:

— Ану, дайте-но йому!

Жидок затремтів цілим тілом і залебонів щось, але швидко прискочили до нього два товариші-посіпаки й повели на градус. Тихо стало в клясі. Замість сміху, блідість виступила на всіх лицах,—тільки болізний вереск Йонки розлягався посеред муrowаних стін Василіянського монастиря.

— Досить з нього!—сказав Валько, і Йона хлипаючи пішов на своє місце.

Сповнивши це високо-педагогичне діло Валько почав знов свій обхід по клясі, і знов посипалися удари його тростинки по плечах та по руках бідних хлопців.

Яке вражіння зробила ціла ота наука на Мирона, сього і сказати годі. Він раз-у-раз тремтів, мов у пропасниці; йому шуміло в ухах і крутилося в очах, мов серед бурі. Йому так і мерещилося що його не мине ота буря, що кожний удар страшного вчителя падає на нього. Написані слова й рядки скакали перед його очима, надувалися й переплутувалися, виглядали ще поганіше, ніж були на ділі. Він і сам не знав, коли перестав писати,—сіра паволока стояла перед його очима.

— То ти так пишеш?—гукнув Валько над його головою.

Мирон стрепенувся, захопив за перо, талапнув ним у чорнило й поволік по папері, мов тура за роги.

— Чи ти не знаєш, як перо держати?

— Не знаю!—прошепотів Мирон.

Що?—ревнув Валько.—Я тобі не показував уже десять раз—не раз?

Мирон зачудовані очі встромив у розлючене Валькове лице. Але замість відповіді Валько стиснутим кулаком ударив хлопця в лице. Малий Мирон, мов косою підтятий, повалився на лавку, а з лавки на підлогу. Кров обілляла йому лице.

— Підойміть його!—крикнув Валько. З задньої лавки прискочили два, ті самі, що перед хвилиною парили Йонку, й підняли зомлілого Мирона. Його голова не держалась на в'язах і хилилася до долу, мов у мерця.

— Біжіть по воду!—командувать далі Валько і ще раз поглянув на Мирона.

— То що за хлопець—спитав він.

— Мирон,—відповів „цензор“, найстарший віком і найдужчий силою в класі, котрого отцове настановили наставником над товаришами.

— Що за оден?—питав далі Валько.

— Одного хлопа син з Н.....

— Хлопський син! Тьфу, якого біса тим хлопам пхатися сюда!—проворкотів Валько. У нього відлягло від серця. Він зачав був трохи побоюватися свого вчинку, але хлопський син,—значиться, можна його бити й зобижати, як хочеш: ніхто за хлопським сином не впімнеться!

*) Впімнутися—заступитись.

Валько не помилився в своїй рахубі. Ніхто не впімнувся за хлопським сином. Нелюдський вчинок учителя-економа уйшов йому гладко, так як і мно-гі його нелюдські вчинки. Тільки в серці хлопсь-кого сина він не пішов гладко, а стався першим насінням обурення, погорди й вічної ворожнечі против усякого неволення та тиранства.